

Antoni Rovira i Virgili i l'èxode català

Carles Montpart Tura

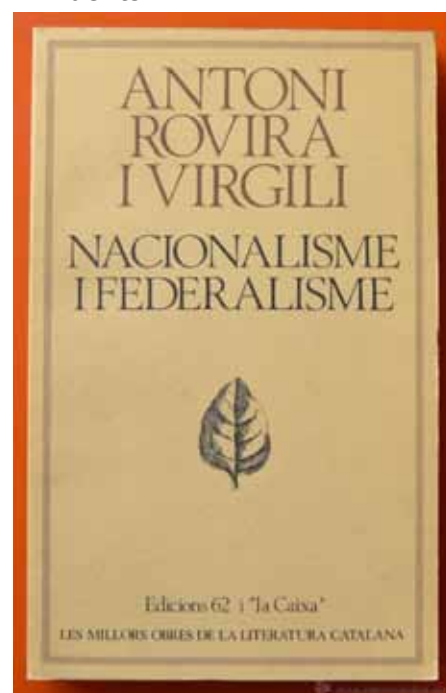
Un dels primers testimonis de la cruesa i de la magnitud de l'èxode català que va tenir lloc a finals de gener i principis de febrer de 1939, com a conseqüència del final de la Guerra Civil Espanyola, va ser el d'Antoni Rovira i Virgili. Al seu llibre Els darrers dies de la Catalunya republicana, escrit molt poc després dels fets i reeditat recentment, ens va deixar un document de primera mà del que van significar els primers dies d'exili d'aquells que havien perdut la guerra, i especialment, en el seu testimoni, del destí d'una gran part dels més destacats membres de la intel·lectualitat i la política catalanes.

Un intel·lectual de primera fila

Antoni Rovira i Virgili (Tarragona, 1882 – Perpinyà, 1949) és un dels historiadors, polítics i periodistes més importants de la primera meitat del segle XX. La seva ingent obra d'investigació històrica i de divulgació del pensament polític catalanista, així com la seva fructífera tasca com a periodista i ànima de publicacions diverses, el situen —de manera no sempre reconeguda, però— com un dels intel·lectuals i escriptors més destacats de la seva època.

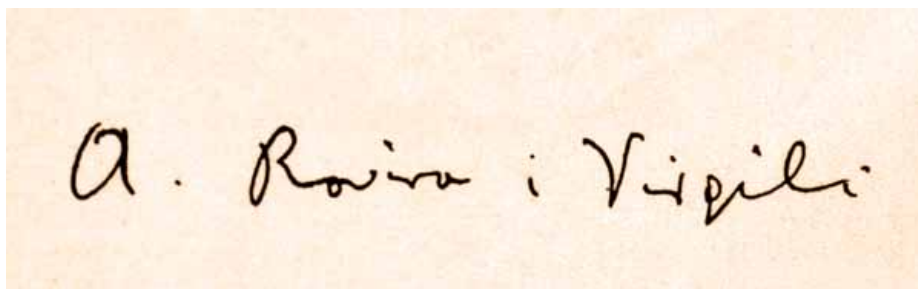
Rovira i Virgili va néixer a Tarragona el 26 de novembre de 1882 dins d'una família modesta —la seva mare tenia una botiga de cotillaire i el pare l'ajudava. El 1900 va anar a Barcelona per començar els estudis de Dret, però l'any següent els va haver d'interrompre quan, en morir la mare, desaparegué el principal suport econòmic de la família i li va caldre tornar a Tarragona per buscar feina. Ben aviat s'interessà per la política, pel periodisme —el 1901 fundà i fou director del setmanari "La Avanzada", portaveu de la Joventut Federal—

i per la literatura —el 1904 estrenà el drama ibsenià *Nova Vida*. El 1905 es traslladà de nou a Barcelona en guanyar un premi i una plaça de redactor al diari "El poble català", on arribà a ser-ne un dels periodistes més coneguts i influents.

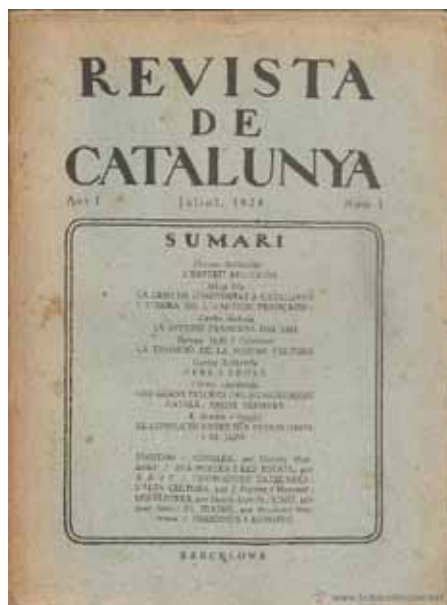

Antoni Rovira i Virgili

A partir d'aquest moment Rovira i Virgili es dedicà intensament a les seves dues grans vocacions: el periodisme i la política. Després d'haver participat en la fundació i direcció de diversos partits nacionalistes i republicans, es decideix l'any 1916 a acabar la carrera de dret i ingressa al Servei de Premsa de la Mancomunitat. És en aquesta època que col·labora intensament a "La Veu de Catalunya" i a "La Publicidad" —encara en castellà— sobretot amb articles de política internacional. Al mateix temps, segueix publicant llibres que van des del coneixement i divulgació de la llengua catalana —és autor, per exemple d'un *Diccionari català-castellà & castellà-català* (1913) i d'una *Gramàtica elemental de*

la llengua catalana (1916)— a l'intent de formular una teoria del catalanisme democràtic. En aquesta línia són cabdals els seus assajos *El Nacionalisme* (1916) i *Nacionalisme i Federalisme* (1917), dels quals hi ha una edició moderna, a cura d'Isidre Molas, a la col·lecció MOLC, número 80, d'Edicions 62. En un intent de superar i posar el dia les formulacions de Valentí Almirall i de Prat de la Riba, Rovira i Virgili pretén fonamentar, a partir de la doctrina republicana i del federalisme, el dret de les nacions a constituir-se com a estats autònoms. En temps com els que vivim, a les portes d'unes eleccions plebiscitàries i en què alguns polítics espanyols pretenen fer creure que les demandes de sobirania dels catalans són una invenció dels seus actuals dirigents, és molt recomanable tornar a la lectura dels nostres clàssics moderns per ser conscients del fil històric en què estem situats.

"La Publicidad", la "Revista de Catalunya" i "La Nau"

Rovira també participa l'any 1922 en la fundació d'Acció Catalana, partit que comprà el diari "La Publicidad", el catalanitzà i el

convertí el "La Publicidad", rotatiu en què el polític i periodista col·labora immediatament i del qual esdevé redactor i editorialista. L'any següent, ja separat d'Acció Catalana, funda Acció Republicana, partit que acabarà convertint-se, per fusió amb l'anterior, en el Partit Catalanista Republicà. L'any 1924 Rovira funda la "Revista de Catalunya" una de les publicacions d'alta cultura més influents de l'època i que, en etapes diverses fruit dels avatars històrics, ha arribat fins als nostres dies. Rovira, que en aquests anys ja comença a ser conegut com a gran orador —malgrat la seva progressiva sordesa—, arriba a un dels moments màxims de prestigi l'any 1927, quan funda i dirigeix l'ambiciós diari del vespre "La Nau". Un projecte que, malgrat tot, serà un fracàs econòmic que suposarà un fort cop per al seu patrimoni familiar. Finalment, l'any 1932, ingressa a Esquerra Republicana i pel novembre d'aquest any és elegit diputat al Parlament de Catalunya per la circumscripció de Tarragona. És en aquest moment quan comença una llarga col·laboració amb l'òrgan escrit d'aquest partit, el diari "La Humanitat". Precisaament amb una selecció de quinze articles apareguts en aquest diari, Rovira guanyà el premi Valentí Almirall de periodisme. El recull, *Quinze articles*, fou publicat l'any 1938 amb un pròleg molt interessant titulat "Com vaig ésser periodista" on l'autor explica el seu interès, ja des de la infantesa, pel periodisme. La selecció aplega quinze articles que s'havien publicat entre l'octubre de 1936 i l'agost de 1937. Lògicament, la Guerra Civil és present, explícitament o implícita, en quasi tots aquests escrits. En general, són articles molt llegibles encara avui, on

l'autor reflecteix la seva actitud profundament nacionalista i mostra el seu apassionament en la defensa de Catalunya i contra el feixisme.

A finals d'octubre de 1928, Rovira i Virgili forma part d'una comissió oficial que va visitar la Unió Soviètica durant 27 dies. Sobre aquest viatge va escriure diversos articles, alguns publicats a "La Humanitat" abans de l'exili i d'altres, els darrers, a la "Revista de Catalunya" de París, el desembre de 1939 i el gener de 1940. Llegits avui, encara són uns articles molt interessants, on veiem la curiositat i la gran il·lusió que hi havia a l'època entre els partits d'esquerra pels canvis soferts a la Unió Soviètica i que fa que, en general, l'autor mantingui una actitud elogiosa respecte de l'igualitarisme, l'ordre i la productivitat —per exemple— característics del nou sistema polític. Arran de l'acostament entre Moscou i Berlín, però, l'opinió de Rovira anirà canviant i es tornarà més crítica respecte de la manca de llibertat en general i del paper submís que el nou règim atorga a les manifestacions artístiques i intel·lectuals. L'edició més recent, d'aquests textos que comentem és al volum *Quinze articles. Viatge a l'URSS*, d'Edicions 62/Orbis (1985).

La Història de Catalunya

Malgrat que hem dit que les dues grans vocacions d'Antoni Rovira i Virgili són el periodisme i la política, també és veritat que la seva dedicació a la investigació històrica és absolutament cabdal en la seva producció intel·lectual escrita. Ja l'any 1911 havia fundat, amb d'altres, la Societat Catalana d'Edicions, on publicaria una notable quantitat de llibres i que s'iniciaria amb el primer volum de la *Història dels moviments*

nacionalistes (3 vols. 1912-1914). La culminació d'aquesta línia, però, és la monumental *Història Nacional de Catalunya* (7 vols. 1922-1934) reeditada als anys 70 en edició facsímil i amb un extens i interessant pròleg i esbós biogràfic de Rovira a càrrec de Jaume Sobrequés i Callicó, historiador que, al seu torn, va coordinar la continuació fins als setze volums actuals (Editorial "La Gran Enciclopedia Vasca", Bilbao, 1972-1979). La part escrita per Rovira consta d'una introducció sobre el territori de Catalunya i de la planificació de cinc extensos capítols sota la denominació de "períodes", que inclouen els següents: De formació ètnica (dels primers pobladors a la invasió sarraïna); De formació nacional (del començ de la Reconquesta a Jaume I el Conqueridor); D'expansió (de Pere el Gran a Martí l'Humà); De decaïment (de la fi de la dinastia catalana a la guerra napoleònica); i De Renaixença (de l'establiment del règim constitucional espanyol als nostres dies). L'obra, a causa de la guerra, primer, i de l'exili, després, quedà interrompuda al volum setè, amb el període de la guerra dels Segadors inacabat. Sobrequés, al capdavant d'un grup d'historiadors enllestirà la resta de volums. Tot i els avenços que s'han produït en la investigació històrica des de la seva publicació, la *Història Nacional de Catalunya* —profusament il·lustrada— segueix sent una obra de referència de gran valor, tant pel fet que, com el mateix Jaume Sobrequés indica al pròleg, alguns aspectes tractats encara són perfectament vàlids, com "pel valor de testimoniatge de l'estat de la historiografia en el moment en què Rovira escrigué el seu llibre" (p. 13).

La crònica de l'exili

Un esment a part mereix un dels

llibres més significatius i més reeditats d'Antoni Rovira i Virgili, *Els darrers dies de la Catalunya republicana*. Publicat inicialment a Buenos Aires, a Edicions de la Revista *Catalunya*, aquesta emotiva crònica dels primers dies de l'exili, a cavall entre el document i l'obra literària, va ser reeditat, ja en democràcia, primer per Max Cahner a Curial Edicions (1976), després a càrrec del diari *Avui* (1989, en dos volums) i, deu anys després, a Proa (1999, amb un interessant epíleg de Xavier Ferré, "Temps de meditació", reproduït a www.lletres.net/rovira/xferre.pdf). Finalment, el llibre ha estat tornat a editar gràcies a l'aportació desinteressada de més de dos-cents mecenes o patrocinadors que han contribuït a la campanya oberta a Verkami per l'associació Xarxa de mots (Acontravent, 2014).

Com diuen els editors, "*Els darrers dies de la Catalunya republicana*, probablement l'obra més representativa d'Antoni Rovira i Virgili, hauria de ser també la més popular i coneguda de la llarga producció d'aquest autor. En *Els darrers dies...* descobrim l'essència del seu pensament, destil·lada en la narració dels fets i les vivències dels quinze dies que, entre el gener i el febrer de 1939, separen la seva sortida de Barcelona i l'arribada a Perpinyà, camí d'un exili d'on ja no va tornar" (p.7).

El llibre, segons explica el mateix autor en unes "Paraules preliminars", va ser escrit al cap d'unes setmanes d'arribar a l'exili, primer a Riomas (Rieumes en francès, a l'Alta Garona) i finalment a Montpeller. No es tracta, doncs, d'un dietari pròpiament dit, sinó d'unes "memòries sobre l'exode català" escrites amb la voluntat de fer "una contribució personal

a la història i a la psicologia de l'èxode". Des de la constatació de la desfeta militar de la Catalunya republicana (22-1-39), acompanyarem l'autor i altres membre significats de la intel·lectualitat i la política catalanes, a la seva fugida de Barcelona, amb temps per agafar només allò imprescindible, i al seu penós periple que durà tota la comitiva cap a Girona, passant per la Conreria, Mollet, Caldes d'Estrac i Arenys de Mar, per dirigir-se posteriorment a Olot, Cantallops, Agullana — amb la famosa estada al mas Perxers, requisat com a refugi per les autoritats republicanes en

retirada— per, finalment, passar la frontera per la Jonquera i el Pertús.

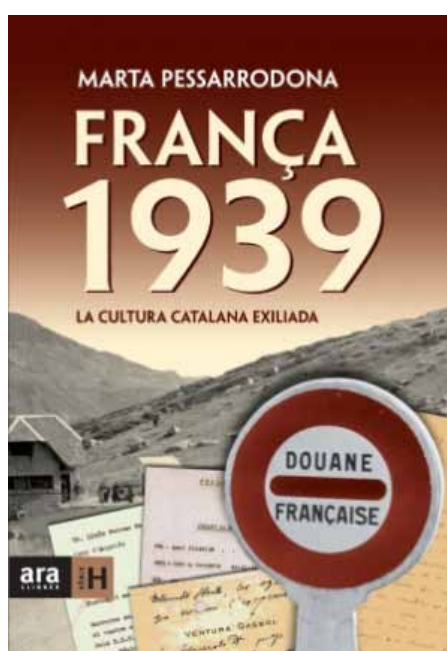
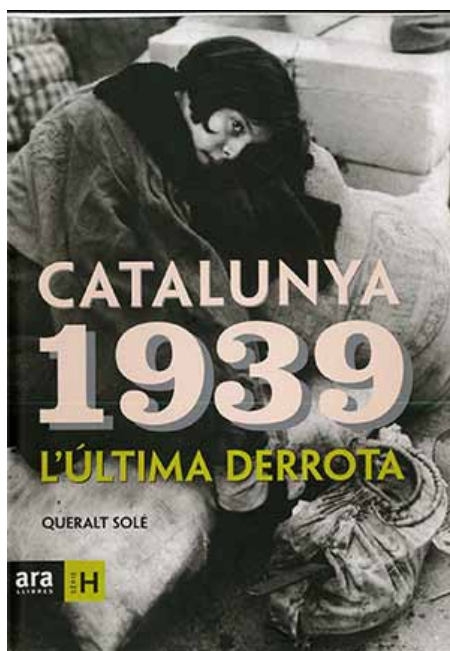
El llibre es clou amb la crònica dels cinc dies passats a Perpinyà, a principis de febrer de 1939, i amb el tant sovint citat "Jurament de l'exiliat", una declaració a la qual pertany el següent fragment: "Ara que Catalunya ha caigut, trencada, esclafada, vençuda per la força; ara que volen esborrar el seu nom de la geografia, el seu idioma de la literatura, el seu amor dels cors; ara que Catalunya sembla que es desfaci i desaparegui en el clot negre de la persecució i de l'odi;

ara que centenars de milers de catalans han de sortir de la pàtria envaïda pels vells enemics i per enemics nous; ara que és una hora de dolor i d'amargor, el meu pensament nacional s'afirma amb més vigoria" (p. 204)

Malgrat aquesta declaració, el llibre, segons Albert Manent, no va ser especialment ben rebut en la mesura que s'hi veia un cert pensament derrotista i una explicitació, molesta a ulls de més d'un, dels dubtes i dels diferents criteris que les presses de la retirada va generar entre els polítics —consellers, membres del Parlament i el propi president Companys— i els intel·lectuals. Una lectura molt recomanable que es llegeix gairebé com una novel·la

Lectures complementàries

Com a complement a la lectura d'aquesta crònica, l'editorial Ara Llibres, en la seva col·lecció de textos de contingut històric "Sèrie H", compta amb dos títols especialment indicats. Per una banda, el de Queralt Solé *Catalunya 1939. L'última derrota* (2006), en què l'autora repassa, baixant a la petita història de noms i famílies concretes, el relat dels últims mesos de la Guerra Civil Espanyola, amb episodis referits a com es va viure en primera línia la Batalla de l'Ebre, la caiguda de Barcelona i l'arribada de les tropes franquistes a la frontera, entre d'altres moments decisius. Per l'altra, el minuciós i interessantíssim estudi de Marta Pessarrodona *França 1939. La cultura catalana exiliada* (2010) En aquest cas, la poeta i traductora de Terrassa, ara en funcions d'historiadora, a partir d'una ingent bibliografia és capaç de reportar-nos una excel·lent crònica del moment i les circumstàncies de la fugida precipitada dels intel·lectuals

catalans. Sense deixar de banda l'exili anterior al final de la guerra, per part dels que sentien perillar la seva vida en un context revolucionari a causa de les seves conviccions religioses —per exemple—, el llibre repassa l'itinerari que segueixen els membres més destacats de la Institució de les Lletres Catalanes (ILC) —Josep Pous i Pagès, Carles Riba, Francesc Trabal, Armand Obiols, Mercè Rodoreda, Ferran Soldevila, Lluís Nicolau d'Olwer i el mateix Carles Pi i Sunyer, conseller de Cultura, entre molts d'altres—, així com els membres més significats de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) —amb Pompeu Fabra, Pere Coromines o Jordi Rubió i Balaguer com a noms més destacats—, que pel fet de ser una institució no tan clarament polititzada va permetre que alguns d'ells optessin pel que s'ha anomenat "exili interior" o fins i tot, en alguns casos, per passar-se clarament al bàndol franquista. També es dona notícia del destí dels dirigents del Comissariat de Propaganda (CP), la Fundació Ramon Llull (FRL) i els professors de la Universitat de Barcelona, així com del paper fonamental que van representar tant el Servicio de Evacuación de los Republicanos Españoles (SERE) com la Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (JARE).

El llibre inclou una descripció detallada dels diferents *auberges* i *châteaux* on van ser acollits els polítics, professors i escriptors catalans, amb un especial esment de Roissy-en-Brie i les tensions provocades entre el col·lectiu d'escriptors per la relació entre Armand Obiols i Mercè Rodoreda. Per acabar, es tanca amb la relació del destí final de tots ells: Amèrica —especialment Mèxic— per a molts, diversos refugis dins la França ocupada, primer, i alliberada, després —París, Tolosa, Montpeller, Perpinyà o Prada de Conflent, d'on molts ja no tornarien— per a d'altres, i el progressiu retorn a Catalunya d'alguns a partir del inicis de la dècada dels quaranta. El volum, magníficament escrit per Marta Pessarrodona, malgrat l'enorme detallisme del relat, inclou també al final un utilíssim "Qui és qui", sobre els personatges esmentats, un "Què és què", sobre les institucions, i un curiós apèndix sobre els vaixells implicats en les rutes de l'exili. Una obra imprescindible per entendre la diàspora intel·lectual catalana provocada pel final de la Guerra Civil.

tot música
produccions